

OČEVI I DECA

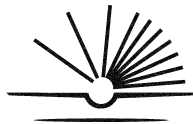
Naslov originla
Иван Тургенев
Отцы и дети

Preveo
Miloš S. Moskovljević

Copyright © za ovo izdanje
KOSMOS IZDAVAŠTVO – Beograd
NOVA KNJIGA – Podgorica

IVAN S. TURGENJEV

OČEVI I DECA

Beograd - Podgorica

Posvećeno uspomeni
Visariona Grigorjeviča Beljinskog
(Napisano 1861. godine)

I

– Šta je, Petre? Još se ne vidi? – pitao je 20. maja 1859. godine, izlazeći gologlav na niske stepenice mehane na ...skom drumu, gospodin malo stariji od oko četrdeset godina, u prašnjavom gornjem kaputu i kariranim pantalonama, svoga slugu, mladoga i bucmastog, s beličastim maljama na bradi i sitnih mutnih očica.

Sve što je bilo na ovom sluzi: i tirkizna minduša u uvu, i napomađena raznobojna kosa, i učtivi pokreti tela, jednom rečju, sve je pokazivalo čoveka najnovijeg, usavršenog pokolenja. On pogleda snishodljivo niz drum pa odgovori: „Ne vidi se, molim“.

– Ne vidi? – ponovi gospodin.

– Ne vidi – ponovi sluga.

Gospodin uzdahnu pa sede na klupicu. Da upoznamo s njim čitaoca dok on sedi, podivši poda se noge i pogledajući zamišljeno oko sebe.

Zove se Nikola Petrovič Kirsanov. Na petnaest vrsta od drumske mehane ima lepo imanje sa dvesta duša, ili, kako se on izražava otkako se razgraničio sa seljacima i zaveo „farmu“ – od dve hiljade desetina zemlje. Njegov otac, ratni general 1812. godine, polupismen, grub, ali ne zao ruski čovek, celog života je dirindžio, spočetka komandovao brigadom, zatim divizijom, i stalno je živeo u unutrašnjosti, gde je zbog svoga čina igrao dosta važnu ulogu. Nikola Petrovič se rodio na jugu Rusije, kao i njegov stariji brat Pavle, o kome se govori posle, i vaspitavao se do svojih četrnaest godina u kući, opkoljen jeftinim domaćim učiteljima, okretnim, ali poniznim ađutantima i drugim pukovskim i štabnim ličnostima. Njegova mati, iz porodice Koljazi-

nih, kao devojka Agathe, a kao generalica Agafokleja Kuzminišna Kirsanova, spadala je u „majke-komandantovice“, nosila je raskošne čepce i šuštave svilene haljine, u crkvi prva prilazila krstu, govorila glasno i mnogo, terala decu da je ujutru ljube u ruku, noću ih je blagosiljala – jednom rečju živela je zadovoljno. Kao generalski sin, Nikola Petrovič – iako se ne samo nije odlikovao hrabrošću, već je čak zaslužio nadimak kukavice – morao je, kao i brat mu Pavle, stupiti u vojnu službu; ali je slomio nogu baš onog dana kad je već bio stigao glas o njegovom rasporedu, pa je, odležavši dva meseca u postelji, ostao „celog života hrom“. Otac diže od njega ruke i ostavi ga u građanskom položaju. Odveo ga u Petrograd čim je napunio osamnaest godina, i upisao ga na univerzitet. A baš u to vreme je njegov brat proizveden za oficira u gardijskom puku. Mladi ljudi su počeli živeti zajedno, u istom stanu, pod dalekim nadzorom ujaka, materina brata od strica, Ilije Koljazina, uticajnog činovnika. Otac im se vrati svojoj diviziji i svojoj ženi, pa je samo povremeno slao sinovima velike četvrtine¹ sive hartije, išarane energičnim pisarskim rukopisom. Na kraju tih četvrtina su bile brižljivo iscifrane reči: „Petar Kirsanov, generalmajor.“ Godine 1835. Nikola Petrovič je završio univerzitet kao kandidat, a te iste godine je general Kirsanov, penzionisan zbog neuspele smotre, došao sa ženom da živi u Petrograd. Bio je najmio kuću kod Tavrijskog parka i upisao se u engleski klub, ali je iznenadno umro od kaplje. Agafokleja Kuzminišna je ubrzo otišla za njim: nije se mogla navići na povučeni prestonički život; razjedala ju je čamotinja penzionarskog života. Međutim, Nikola Petrovič je, još za života roditelja i na veliko njihovo ogorčenje, stigao, da se zaljubi u kćer činovnika Prepolovenskog, bivšeg sopstvenika njegovog stana, simpatičnu i, kao što se kaže, obrazovanu devojku: ona je u časopisima čitala ozbiljne članke u odeljku „Nauka“. Oženio se njome čim je prošla žalost za roditeljima, pa je ostavio ministarstvo carskih dobara, gde ga je otac protekcijom bio namestio, i provodio srećne dane sa svojom Mašom prvo u letnjoj kući blizu Šumarskog instituta, a posle u varoši, u malom i lepom stanu, s čistim

¹ Pisati na četvrtini, to jest na četvrtini papira za pisanje.

stepenicama i prilično hladnim salonom, naposljetku – u selu, gde se konačno nastanio, i gde mu se uskoro rodio sin Arkadije. Supruzi su živeli vrlo lepo i mirno: skoro se nikad nisu rastavljali, zajedno su čitali, svirali u četiri ruke na fortepijanu, pevali u duetu; ona je gajila cveće i brinula se o živinarniku, on je katkad išao u lov i bavio se ekonomijom, a Arkadije je rastao – takođe lepo i mirno. Deset godina je prošlo kao san. Godine 1847. Kirsanovljeva žena je umrla. Jedva je podneo taj udar, osedeo je za nekoliko nedelja; spremao se da putuje u inostranstvo, ne bi li se koliko toliko razgalio... ali tada je nastupila 1848. godina. On se, hteo ne hteo, morao vratiti u selo i posle dosta dugog nerada počeo se baviti reformama svoga gazdinstva. U 1855. godini odveo je sina na univerzitet; proveo je s njim tri zime u Petrogradu, ne izlazeći skoro nikuda i trudeći se da pravi poznanstva s mladim drugovima svoga Arkadija. Poslednje zime nije mogao doći – i tako ga, eto, vidimo u maju mesecu 1859. godine već sasvim sedog, punačkog i malko pogrbljenog: on čeka sina, koji je, kao nekada i on, dobio stepen kandidata.

Iz pristojnosti, a možda i ne želeći da ostane pod gospodarevim pogledom, sluga ode pod kapiju i zapali lulu. Nikola Petrovič obori glavu, pa poče gledati u stare stepenice na ulazu: krupno, šareno pile dostojanstveno je hodalo po njima, tupkajući snažno svojim velikim žutim nogama; prljava mačka ga je neprijateljski posmatrala, prilegnuвши mazno na ogradu stepenica. Sunce je peklo: iz polumračnog mehanskog trema osećao se miris toplog ržanog hleba. Naš Nikola Petrovič se dade u misli. „Moj sin... kandidat... Arkaša...“ neprestano mu se vrtelo u glavi; pokušao je da misli o nečemu drugom, pa se opet vraćao na iste misli. Seti se svoje pokojne žene... „Ne dočeka!“ šapnu on tužno... Debeo, plav golub dolete na put pa brzo poče piti iz barice pored bunara. Nikola Petrovič stade gledati u njega, a do ušiju mu je već dopirala sve bliža lupa kola...

– Biće da idu, molim – javi sluga, ispavši ispod kapije.

Nikola Petrovič skoči i upre pogled duž drumu. Pojavi se tarantas sa tri kočijaška konja: u tarantasu se video studentski kačket, poznati obris dragoga lica...

– Arkaša! Arkaša! – povika Kirsanov, pa potrča, i raširi ruke... Posle nekoliko trenutaka usne mu se pripiše uz golobrado, prašnjavo i preplanulo lice mladoga kandidata.

II

– Čekaj da otresem prašinu, tata – reče Arkadije malo promuko od putovanja, ali zvučno i mladički, odgovarajući veselo na očevu nežnost – sveg ću te uprljati.

– Ništa, ništa – ponavljao je Nikola Petrovič, smešeći se razdragano, pa dvaput udari rukom po kragni sinovljevog šinjela i po svome kaputu. – Pokaži se, pokaži se – dodade, odmičući se, pa odmah pođe ubrzanim koracima ka mehani, govoreći: „evo ovuda, ovuda, a konje što pre“.

Nikola Petrovič je izgledao daleko više uzrujan nego njegov sin; kao da se malko bio zbunio, kao da se uplašio. Arkadije ga zaustavi.

– Tata – reče on – dopusti da te upoznam sa svojim dobrim prijateljem, Bazarovom, o kome sam ti tako često pisao. On je bio tako ljubazan pa je pristao da dođe kod nas u goste.

Nikola Petrovič se brzo okrenu pa pride čoveku visokog rasta u dugačkoj letnjoj bluzi s kičankama, koji tek što je bio izašao iz tarantasa, snažno steže njegovu golu, crvenu ruku, koju mu ovaj ne pruži odmah.

– Od srca se radujem – počeo on – i zahvaljujem vam što ste bili tako dobri da nas posetite; nadam se... dopustite da vas upitam za ime i prezime.

– Evgenije Vasiljev. – odgovori Bazarov lenim, ali muškim glasom, pa zavrnu kragnu bluze i pokaza Nikoli Petroviču celo svoje lice. Dugačko i mršavo, široka čela, pri vrhu pljosnata, pri dnu zašiljena nosa, krupnih zelenkastih očiju i obešenih zulufa

boje peska, oživljavalo se mirnim osmehom i pokazivalo pouzdanje i pamet.

– Nadam se, ljubazni Evgenije Vasiljiću, da vam neće biti dosadno kod nas – nastavi Nikola Petrovič.

Tanke usne u Bazarova jedva se mrdnuše, ali on ništa ne odgovori, već samo malo izdiže kačket. Njegova tamnoplava kosa, dugačka i gusta, nije skrivala krupna ispupčenja velike lobanje.

– Pa kako ćemo, Arkadije – počeo opet Nikola Petrovič, okrećući se sinu – da li odmah da se prežu konji? Ili hoćete da se odmorite?

– Kod kuće ćemo se odmoriti, tata; naredi da se prežu.

– Odmah, odmah – prihvati otac. – Ej, Petre čuješ li? Gledaj, bratac, da bude što pre.

Petar, kao usavršen sluga, nije prišao ruci mladog gospodina, već mu se samo izdaleka poklonio, pa se opet sakrio pod kapiju.

– Ja sam ovde došao na fijakeru, ali i za tvoj tarantas imaju tri konja – užurbano će reći Nikola Petrovič, dok je Arkadije pio vodu iz gvozdene kotla, koji mu donese mehandžika, a Bazarov palio lulu i prilazio kočijašu, koji je isprezao konje – samo fijaker je sa dva mesta, pa ne znam kako će tvoj prijatelj...

– On će ići u tarantasu – prekide ga Arkadije poluglasno. – Ti se s njim, molim te, nemoj mnogo cifrati. On je divan čavek, tako prost – videćeš.

Kočijaš Nikole Petroviča izvede konje.

– No, okreći, bradonjo! – reče Bazarov svome kočijašu.

– Čuješ, Mićuha – prihvati drugi kočijaš, koji je tu stajao s rukama zaturenim u zadnje proreze kožuha – kako te to gospodin nazva? I jesi bradonja.

Mićuha samo tresnu kapom pa povuče dizgine oznojenog rudnog konja.

– Življe, življe, deco, pomozite – viknu Nikola Petrovič – biće napojnice!

Za nekoliko minuta konji su bili upregnuti; otac i sin sedošu u fijaker; Petar se pope na kočijaško sedište; Bazarov uskoči u tarantas, nasloni glavu na kožni jastuk – i oba ekipaža krenuše.

III

– I tako si eto, najzad, kandidat i stigao kući – reče Nikola Petrovič, dodirujući Arkadiju čas rame, čas koleno. – Najzad!

– A kako je stric? Je li zdrav? – upita Arkadije, koji je, i pored svoje iskrene, skoro detinje radosti, hteo da skrene razgovor s uzbuđenog raspoloženja na obične stvari.

– Zdrav je. On je hteo da ti izađe sa mnom u susret, pa se zbog nečeg predomislio.

– A jesi li me dugo čekao? – upita Arkadije.

– Pa oko pet sati.

– Dobri tata!

Arkadije se živo okrenu prema ocu i cmoknu ga u obraz. Nikola Petrovič se tiho nasmeja.

– Što sam ti spremio divnog konja! – otpoče on – videćeš. I soba ti je dobila nove tapete.

– A ima li za Bazarova soba?

– Naći će se i za njega.

– Molim te, tata, budi ljubazan prema njemu. Ne mogu ti iskazati koliko cenim njegovo prijateljstvo.

– Jesi li se skoro s njim upoznao?

– Skoro.

– Pa zato ga prošle zime nisam viđao. Šta uči?

– Glavni su mu predmet prirodne nauke. Ta on sve zna. Iduće godine će polagati ispit za doktora.

– A! on je na medicinskom fakultetu – napomenu Nikola Petrovič pa počuta. – Petre – dodade on i pruži ruku – pa ono naši seljaci idu?

Petar pogleda onamo kuda mu pokaza rukom gospodin. Nekoliko teretnih kola s razuzdanim konjima brzo su odmicala uskim seoskim putem. U svakim kolima je sedeo po jedan, retko po dva seljaka, u raskopčanim kožusima.

– Tako je, molim – reče Petar.

– Kuda li to oni idu, u varoš valjda?

– Svakako u varoš. U krčmu – dodade on prezrivo pa se malko naže prema kočijašu, kao da se poziva na njega. Ali ovaj

se čak i ne pomače: to je bio čovek starog kova, pa se nije slagao s najnovijim pogledima.

– Ove godine imam mnogo problema sa seljacima – nastavi Nikola Petrovič obraćajući se sinu. – Ne plaćaju obrok². Šta čovek da radi?

– A jesi li zadovoljan svojim najamnim radnicima?

– Da – procedi kroz zube Nikola Petrovič. – Ne valja što ih potplaćuju, eto šta; pa i ne rade kao treba. Kvare amove. A orali su, uostalom, slabo. S vremenom će se doterati u red. A zar tebe sad zanima ekonomija?

– Nema kod vas hladovine, eto šta – reče Arkadije, ne odgovarajući na poslednje pitanje.

– Sa severne strane načinio sam veliku markizu nad balkonom – reče Nikola Petrovič – sad se i ručati može na čistom vazduhu.

– Nešto mnogo liči na letnju kuću... a, uostalom, sve su to budalaštine. Kakav je zato ovde vazduh! Što divno miriše! Bogami, čini mi se, nigde na svetu ne miriše tako kao u ovom kraju! Pa i nebo ovde...

Arkadije najedanput zastade, baci iskosa pogled nazad, pa ućuta.

– Naravno – primeti Nikola Petrovič – ti si se ovde rodio, tebi ovde sve mora izgledati nešto osobito...

– E, tata, to je svejedno gde se čovek rodio.

– Ipak...

– Ne, to je svejedno.

Nikola Petrovič pogleda iskosa na sina, i fijaker pređe oko pola vrste, pre nego što se razgovor među njima obnovi.

– Ne sećam se da li sam ti pisao – poče Nikola Petrovič – tvoja nekadašnja dadilja, Jegorovna, umrla je.

– Ta je li moguće? Sirota starica! A je li Prokofič živ?

– Živ je iimalo se nije promenio. Još uvek gundā. Uopšte nećeš naći velikih promena u Marijinu.

– Je li kod tebe onaj isti nastojnik?

² obrok – naturalna i novčana renta, koju su seljaci plaćali zemljoposjednicima.

– Eto, samo što sam smenio nastojnika. Rešio sam se da ne držim više oslobođene bivše spahijske sluge, ili bar da im ne dam nikakve dužnosti gde ima odgovornosti. (Arkadije pokaza glavom na Petra). Il est libre, en effet,³ – primeti poluglasno Nikola Petrovič – ali on je kamerdiner⁴. Sad mi je nastojnik iz reda meščana⁵: izgleda da je sposoban čovek. Dao sam mu dvesta pedeset rubalja godišnje. Uostalom – dodade Nikola Petrovič, brišući čelo i obrve rukom, što je kod njega uvek značilo da krije u sebi neko uzbudjenje – maločas sam ti rekao da nećeš naći promena u Marijinu... To nije sasvim tačno. Smatram za svoju dužnost da te unapred obavestim, mada...

On za trenutak zastade, pa nastavi francuski.

– Strog moralist će naći da je moja iskrenost neumesna, ali, prvo, to se ne može sakriti, a drugo, ti znaš, ja sam uvek imao naročite principe o ponašanju oca prema sinu. Uostalom, ti ćeš, naravno, imati pravo da me osудиš. U mojim godinama... Dakle, ta... ta devojka, o kojoj si, jamačno, već čuo...

– Fenječka? – upita Arkadije neusiljeno.

Nikola Petrovič pocrvene.

– Ne pominji je, molim te, glasno... Elem... ona sad živi kod mene. Smestio sam je u kući... imale su dve omanje sobice. Uostalom, to se sve može promeniti.

– Zaboga, tata, zašto?

– Tvoj prijatelj će biti u gostima kod nas... nezgodno je...

– Što se tiče Bazarova, ti se, molim te, ništa ne brini. On je iznad svega toga.

– Pa, naposletku, i ti – reče Nikola Petrovič. – Manja kuća nije baš najbolja – u tome je nevolja.

– Zaboga, tata – prihvati Arkadije – ti kao da se izvinjavaš; kako te nije sramota.

– Naravno, trebalo bi da me je sramota – odgovori Nikola! Petronić, crveneći sve više i više.

³ On je slobodan, u stvari. – *Prim. prev.*

⁴ Lakej – sluga koji posluhuje svoga gospodina i nema drugih obaveza. (*lat. camera, i nem. Diener*).

⁵ Meščanin – građanin niže klase (*trgovci, zanatlije...*)

– Koješta, tata, koješta, molim te! – Arkadije se ljubazno osmehnu. „Zbog čega da se izvinjavaš!“ pomisli u sebi i duša mu se ispuni osećanjem popustljivosti i nežnosti prema dobrom i mekom ocu, zajedno s osećanjem nekog potajnog preimućstva. – Prestani, molim te – ponovi on još jednom, i nehotice uživajući u saznanju svoje zrelosti i slobode.

Nikola Petrovič pogleda u njega ispod prstiju ruke, kojom je i dalje brisao čelo, pa ga nešto žacnu u srcu... Ali on odmah okrivi sebe.

– E ovo su sad već nastale naše njive – reče on posle dugog ćutanja.

– A ono napred čini mi se da je naša šuma? – upita Arkadije.

– Da, naša. Samo sam je prodao. Ove godine će svoziti drva.

– Zašto si je prodao?

– Trebalo mi je novaca; a pored toga, tu zemlju dobijaju seljaci.

– Koji ti ne plaćaju obrok?

– To je već njihova stvar; a uostalom – valjda će kadgod platiti.

– Žao mi je šume – primeti Arkadije i stade gledati oko sebe.

Kraj kroz koji su prolazili nije se mogao nazvati živopisnim. Njive, sve same njive, otezale su se do samog horizonta, čas se uzdižući, čas se opet spuštajući; ovde-onde su se videle omanje šume i vijugale se jaruge, obrasle retkim i niskim šibljem, podsećajući na starinske vinjete sa takvim motivima iz vremena Katarine Velike. Nailazile su i rečice s podlokanim obalama, i maleni ribnjaci s rđavim nasipima, i seoca s niskim kućercima pod tamnim krovovima, često upola razvaljenim, i naherene žitne šupice, ispletene od pruća, sa razjapljenim vratima, pored opustelih gumna, i crkve, čas od cigle, čas od ovde-onde odvaljenim malterom, čas drvene, s nakrivljenim krstovima i razvaljenim grobljima. Arkadiju se srce pomalo stezalo. Kao naročito, nailazili su na seljake u dronjama, na bednim ragama; kao prosjaci u dronjcima, stajale su pored puta vrbe oguljene kore i izlomljenih

grana; mršave, čupave, kao izgrodane, krave su alapljivo štrpkale travu po jarcima. Izgledalo je kao da su se maločas iščupale iz nećijih strašnih, smrtonosnih kandži – pa, izazvana žalosnim izgledom iznemogle stoke, usred divnog prolećnjeg dana, dizala se bela utvara tužne, beskrajne zime s njenim mećavama, mrazovima i snegovima... „Ne“, pomisli Arkadije, „ovaj kraj nije bogat, ne zadivljuje on ni obiljem, ni vrednoćom; ne sme, ne sme takav ostati, preko su potrebne reforme... ali kako da se izvrše, kako da se počnu?“

Tako je razmišljao Arkadije... a dok je on razmišljao, proleće je činilo svoje. Sve se unaokolo zlatasto zelenilo, sve se široko i meko talasalo i sjaktilo pod tihim dahom toplog vetrića, sve – drveće, žbunje, trava; svuda su ševe izvijale svoju beskrajnu pesmu; vivci su čas kreštali, lebdeći nad ravnicom, čas su ćuteći pretrčavali s busena na busen; grakulje su hodale po još niskim jarim usevima, crneći se lepo u njihovom nežnom zelenilu; one su se gubile u raži, koja je bila već malko žuta, samo su se ponekad pojavljivale njihove glave u njenim plavkastim talasima. Arkadije je gledao, gledao, i njegova su razmišljanja sve više slabila i nestajala... On zbaci sa sebe šinjel, pa pogleda u oca tako veselo, tako dečački, da ga on opet zagrlji.

– Već smo blizu – reče Nikola Petrovič – evo, samo još da se popnemo na ono brdašće, pa će se videti kuća. Divno ćemo ja i ti udesiti život; ti ćeš mi pomagati u ekonomiji, samo ako ti to ne dosadi. Mi sad treba što bolje da se združimo, dobro da upoznamo jedan drugog, zar ne?

– Naravno – progovori Arkadije – a što je divan današnji dan!

– Zbog tvoga dolaska, mili moj. Da, proleće je u punom sjaju. A uostalom, ja se slažem s Puškinom – sećas se onoga mesta u Evgeniju Onjeginu:

Kako mi je tužna tvoja pojava,
Proleće, proleće, ljubavno doba!
Kakva...